

DOI: 10.59560/18291155-2025.3-127

ԳԵՎՈՐԳ ԲԱՐՍԵՂՅԱՆ¹

*ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի
քրեական իրավունքի ամբիոնի
ասպիրանտ, դասախոս*

ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ՊՐՈՎՈԿԱՑԻԱՅԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ.

ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎԱԶԱՓ ՊՐՈՎՈԿԱՑԻԱ. ՊՐՈՎՈԿԱՏՈՐԻ ԵՎ ՊՐՈՎՈԿԱՑԻԱՅԻ ԵՆԹԱՐԿՎԱԾ ԱՆՁԻ ԱՐԱՐՔՆԵՐԻ ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԳՆԱՀԱՏԱԿԱՆԸ

Ամփոփագիր

Հոդվածում համակողմանիորեն հետազոտվում են հանցագործության պրովոկացիայի իրավական էությունը, հանցակցության ինստիտուտից դրա տարանջատման չափանիշները, հանցագործության իրավաչափ պրովոկացիայի գաղափարը, ինչպես նաև պրովոկատորի և պրովոկացիայի ենթարկված անձի քրեական պատասխանատվության առանձնահատկությունները:

Հանցագործության պրովոկացիայի քրեականացման հիմնավոր առաջարկ ներկայացնելու համար հոդվածում առանձին հետազոտման են ենթարկվել հանցագործության պրովոկացիայի հատկանիշները և հանցակցության ինստիտուտից դրա սահմանազատման առանցքային չափանիշները: Առանձին քննարկման առարկա են դարձել հանցագործության պրովոկացիայի՝ որպես առաջարկվող հանցակազմի տարրերը (օբյեկտ, օբյեկտիվ կողմ, սուբյեկտ, սուբյեկտիվ կողմ) և հանցագործության ավարտման պահի առանձնահատկությունները:

Պայմանավորված հետազոտվող խնդրի գիտագործնական հետաքրքրությամբ՝ հոդվածում քննարկվել են պրովոկատորի արարքի որակման առանձնահատկությունները նաև այն դեպքերում, երբ պրովոկացիայի ազդեցությամբ պրովոկացված անձը պրովոկացված հանցագործությունից բացի այլ հանցանք է կատարում, ինչը գիտակցվում է պրովոկատորի կողմից:

¹ <https://orcid.org/0000-0002-5642-7658>

Հոդվածում մանրամասն քննարկվել են նաև պրովոկացիայի ենթարկված անձի արարքների քրեաիրավական գնահատականին վերաբերող հարցերը, հանցագործության պրովոկացիայի՝ պրովոկացիայի ենթարկված անձի քրեական պատասխանատվությունը կամ պատիժը մեղմացնող հանգամանք լինելու հնարավորությունը և նպատակադրությունը:

Իրականացված հետազոտության արդյունքում հոդվածում առաջարկվել է այլ պետությունների և միջազգային հաջողված փորձի հաշվառմամբ համապարփակ քրեականացման ենթարկել հանցագործության պրովոկացիան: Միևնույն ժամանակ, արժևորելով իրավաչափ պրովոկացիան՝ առաջարկվել է ամրագրել քրեաիրավական նորմ, որով այն կհամարվի քրեական պատասխանատվությունը բացառող հանգամանք:

Հիմնաբառեր. օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն, օպերատիվ-հետախուզական միջոցառում, հանցագործության պրովոկացիա, ունիվերսալ և ներառական կարգավորում (նորմ), հանցակցություն, հանցագործության իրավաչափ պրովոկացիա, պրովոկատորի քրեական պատասխանատվություն, պրովոկացիայի ենթարկված անձի քրեական պատասխանատվություն:

Նախաբան

Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության քրեաիրավական ապահովման¹ տեսանկյունից հետազոտական հատուկ հետաքրքրություն ունի հանցագործության պրովոկացիայի իրավական էության ուսումնասիրումը: Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության իրավաչափությունը գնահատելիս հաճախ անհրաժեշտություն է առաջանում օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումները տարանջատելու հանցագործության պրովոկացիայից:

«Հանցագործության պրովոկացիա» երևույթը Քրեական օրենսգրքով² սահմանված չէ: Քրեական օրենսգիրքը պատասխանատվություն է նախատեսում լոկ հանցագործության պրովոկացիայի մասնավոր դրսևորման՝ կաշառքի կամ մասնավոր ոլորտում կաշառքի պրովոկացիայի համար (հոդված 477): Այս երկու հանցանքների՝ կաշառքի և մասնավոր ոլորտում կաշառքի ընտրությունը պայմանավորված է պետության հակակոռուպցիոն քաղաքականությամբ, քանզի քրեաիրավական նորմերը մեծ մասամբ

¹ Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության քրեաիրավական ապահովման մասին առավել մանրամասն տե՛ս **Barseghyan G.** The Concept of Criminal-Legal Provision of Operational-Search Activities and a Brief Description of Its Directions. Պետություն և իրավունք N 2 (99) 2024, էջեր 162-173, <https://www.researchgate.net/publication/389314520>

² Տե՛ս ՀՀ քրեական օրենսգիրք: Ընդունվել է 05.05.2021 թ., ուժի մեջ է մտել 01.07.2022 թ., ՀՕ-199-Ն: Գործում է:

ապահովում են կոնկրետ ոլորտում պետության քաղաքականության իրագործումը: Սակայն, մեր կարծիքով, որևէ երևույթի քրեաիրավական արգելքը պետք է ներառի տվյալ երևույթի հնարավոր բոլոր դրսևորումները, այլ կերպ՝ լինի հնարավորինս ունիվերսալ և ներառական, հետևաբար օրենսդրի մոտեցումը՝ միայն կաշառքի կամ մասնավոր ոլորտում կաշառքի պրովոկացիայի համար քրեական պատասխանատվություն նախատեսելու մասով, արդարացված չէ և վերափոխման կարիք ունի:

Ա. Հանցագործության պրովոկացիայի իրավական էությունը և հատկանիշները

Հանցագործության պրովոկացիայի քրեականացման համար անհրաժեշտ է որոշել դրա բովանդակային սահմանումը, ինչը հնարավոր է միայն հանցագործության պրովոկացիայի հատկանիշների վերհանմամբ:

Այսպես, հանցագործության պրովոկացիան նյութականացված է: Այն գաղափար կամ մտադրություն չէ, այլ արարք է՝ ուղղված այլ անձի կողմից հանցանքի կատարման պայմաններ ստեղծելուն, այդ թվում՝ դիտավորություն առաջացնելուն: Պրովոկացիոն վարքագիծն արտահայտվում է գործողությամբ: Պրովոկացիայի ենթարկվող անձի համար այն գաղտնի գործունեություն է, այդ իսկ պատճառով նա պրովոկացիան՝ որպես պրովոկատորի նպատակաուղղված գործունեություն, չի ընկալում, հակառակ դեպքում՝ պրովոկացիան չի հաջողվի: Պրովոկացիայի ենթարկվող անձի կողմից պրովոկատորի մտադրությանը մասնակցելը նման է անձի կողմից իրեն վնաս պատճառելուն՝ գիտակցելով, որ այդ վնասը հանգեցնելու է իր համար բացասական հետևանքների: Պրովոկատորի և պրովոկացիայի ենթարկվող անձի գիտակցված մասնակցությունը միևնույն արարքի կատարմանը, համապատասխան պայմանների առկայության դեպքում, քրեական իրավունքի տեսանկյունից կարող է որակվել որպես հանցակցություն:

Հաջողված պրովոկացիան առաջացնում է միանգամից երկու հանցագործություն՝ հանցագործության պրովոկացիա և հանցանք, որի կատարմանը պրովոկացվել է անձը:

Հանցագործության պրովոկացիան, մեր կարծիքով, կարող է կատարվել միայն գործողությամբ. անգործության տեսքով պրովոկացիան դրսևորվել չի կարող: Պրովոկատորն անգործությամբ չի կարող իրականացնել իր մտադրությունը, քանզի անգործությունը չի կարող հանգեցնել իրադրության և/կամ մտադրության փոփոխության/ձևավորման: Քրեական իրավունքի տեսությունում հանրաճանաչ է այն գաղափարը, ըստ որի՝ հանցանքի

կատարումն անգործությամբ հնարավոր է միայն այն դեպքում, երբ անձը ունեցել է կոնկրետ պարտականություն, որը չի կատարել, սակայն տվյալ իրադրությունում պարտավոր էր և կարող էր կատարել իր պարտականությունը: Այս գաղափարն իր արտացոլումն է գտել Քրեական օրենսգրքի 18-րդ հոդվածում, համաձայն որի՝ «... 2. Անգործությամբ կատարված արարքը քրեական պատասխանատվություն է առաջացնում, եթե անձի վրա իրավական ակտով դրված է եղել գործողություն կատարելու պարտականություն, կամ այդ պարտականությունը բխել է նրա ստանձնած պարտավորությունից կամ բխել է օրենքով պաշտպանվող շահերը վրանգի ենթարկված կամ դրանց վնաս պատճառած իր նախորդ վարքագծից: 3. Անգործությամբ կատարված արարքը քրեական պատասխանատվություն է առաջացնում, եթե անձը տվյալ իրադրությունում կարող էր կատարել իր պարտականությունը»: Սակայն պրովոկատորի վրա հանցագործության պրովոկացիային ուղղված գործողություն կատարելու որևէ պարտականություն, բնականաբար, դրված չէ:

Հանցագործության պրովոկացիան բարդ գործընթաց է և իրագործելի միայն պրովոկատորի ակտիվ գործողությունների դեպքում: Պրովոկատորի ինտելեկտուալ զարգացվածության բարձր մակարդակը, բոլոր քայլերի, հնարավոր ելքերի հաշվարկվածությունը, օրենսդրությանը տեղեկացված լինելը (քրեական պատասխանատվության ենթարկելու համար ապացույցներ ստեղծելու տեսանկյունից) վկայում են պրովոկատորի պլանավորված գործունեության մասին:

Հանցագործության պրովոկացիայի կարևոր հատկանիշներից մեկը հատուկ նպատակի առկայությունն է: Քրեական օրենսգրքի՝ կաշառքի կամ մասնավոր ոլորտում կաշառքի պրովոկացիայի համար պատասխանատվություն սահմանող 477-րդ հոդվածի բովանդակությունից հետևում է, որ պրովոկատորի նպատակը հանցագործության կամ դրան անձի մասնակցության արհեստական ապացույց ստեղծելն է կամ շանտաժի ենթարկելը: Հանցագործության պրովոկացիայի համար նման նեղ, թերի և ոչ ճիշտ նպատակի սահմանումն արդարացված չէ:

Հանցագործության պրովոկացիայի նպատակի վերաբերյալ հետազոտողների տեսակետները տարբեր են: Այսպես, Ա.Դ. Նազարովի կարծիքով՝ «հանցագործության պրովոկացիա կատարվում է այլ անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու նպատակով»¹: Ս.Դ. Դեմչուկն ավելի լայն է բնութագրում հանցագործության պրովոկացիայի նպատակը՝ «... անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու, վարկաբեկելու կամ

¹ См. **Назаров А.Д.** Провокации в оперативно-розыскной деятельности. - Москва, 2010, էջ 15:

շանտաժի նպատակով»¹: Ս.Ա. Բամիշը և Ս.Ն. Ռադանչիսկին կաշառքի կամ մասնավոր ոլորտում կաշառքի պրովոկացիայի նպատակ են համարում նաև «... անձին մեղադրելու համար հանցանքի կատարման արհեստական ապացույցներ ստեղծելը»²: Ա.Պ. Դմիտրենկոն առաջարկում է հանցագործության պրովոկացիայի նպատակ համարել «պրովոկացիայի ենթարկված անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելը»³: Վ.Վ. Դուդարենկոն առաջարկում է պրովոկատորի նպատակ համարել «անձի հետագա քրեական հետապնդումը կամ այլ անբարենպաստ հետևանքների առաջացումը»⁴:

Այսպիսով, հանցագործության պրովոկացիայի նպատակի վերաբերյալ տեսակետների ուսումնասիրությունից պարզ է դառնում, որ որպես հանցագործության պրովոկացիայի նպատակ հիմնականում առանձնացվում են անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելը, անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելը, այլ անբարենպաստ հետևանքների առաջացումը և շանտաժը:

Հանցագործության պրովոկացիան, ըստ էության, արդարադատության շահերի դեմ ուղղված հանցագործություն է: Քրեական օրենսգրքի՝ կաշառքի կամ մասնավոր ոլորտում կաշառքի պրովոկացիայի համար պատասխանատվություն նախատեսող հոդվածն իրավացիորեն զետեղված է «Արդարադատության շահերի դեմ ուղղված հանցագործություններ» վերտառությամբ գլխում: Ըստ այդմ, հանցագործության պրովոկացիայի այնպիսի նպատակը, ինչպիսին շանտաժն է, իր բովանդակությամբ չի համապատասխանում հանցագործության պրովոկացիայի օբյեկտին, քանզի շանտաժը ունեցում է անձի իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի դեմ, այլ ոչ թե արդարադատության: Շանտաժի նման ընկալման սահմանում ամրագրված է նաև Քրեական օրենսգրքում, որի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 13-րդ կետի համաձայն՝ շանտաժը անձի կամ նրա մերձավոր ազգականի կամ մերձավորի կամ անձի դաստիարակության, խնամքի կամ հսկողության տակ գտնվողի

¹ St'u **Демчук С.Д.** И вновь о провокации преступления // Юридическая наука и правоохранительная практика. 2015, № 2, էջեր 103-110:

² St'u **Бабыч С.А.** Провокация взятки либо коммерческого подкупа: уголовно-правовые и криминологические аспекты: автореф. дис. ...канд. юрид. наук. - Москва, 2006, էջ 8: St'u նաև **Радачинский С.Н.** Провокация преступления как комплексный институт уголовного права: проблемы теории и практики: монография. - Н. Новгород, 2011, էջ 46:

³ St'u **Дмитренко А.П.** Провокация преступления в решениях Европейского суда по правам человека // Уголовное и оперативно-разыскное законодательство: проблемы межотраслевых связей и перспективы совершенствования: материалы межведомственной научно-практической конференции (Рязань, 20 октября 2017 г.). - Москва, 2017, էջեր 51-55:

⁴ St'u **Дударенко В.В.** Юридическая природа провокации преступления в уголовном праве: дис. ... канд. юрид. наук. - Екатеринбург, 2017, էջ 12:

մասին արատավորող կամ նշված անձանց իրավունքներին կամ օրինական շահերին վնաս պատճառող կամ անձի համար անցանկալի տեղեկություններ հրապարակելու կամ իրավունքներից, ազատություններից զրկելու կամ դրանք սահմանափակելու սպառնալիքն է:

Պրովոկատորի բոլոր գործողություններն ուղղված են պրովոկացիայի ենթարկված անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելուն: «Շանտաժ» բառը բառարանային բացատրությամբ նշանակում է վարկաբեկող տվյալների՝ տեղեկությունների հրապարակման սպառնալիք՝ որևէ նպատակի հասնելու համար, մեկին ահաբեկելը՝ նրա մասին ունեցած վարկաբեկիչ փաստեր՝ տվյալներ հրապարակելու սպառնալիքով¹: Այսպիսի արարքները առավելապես բնութագրական են շորթողին, և ոչ թե պրովոկատորին: Պրովոկատորի նպատակը անձին կամ նրա մերձավորին վարկաբեկող տվյալների հրապարակմամբ սպառնալը կամ ահաբեկելը չէ, այլ պրովոկացիայի ենթարկված անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելը: Եվ հակառակը, շանտաժիստի նպատակը շանտաժի ենթարկված անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելը չէ, այլ օգուտ (հիմնականում՝ նյութական) ստանալը:

Ինչ վերաբերում է հանցագործության պրովոկացիայի՝ «այլ անբարենպաստ հետևանքների առաջացում» նպատակին, կարծում ենք՝ նման լայն նպատակի սահմանումը խոցելի է իրավական որոշակիության տեսանկյունից: Նման ձևակերպումը պրովոկացիան դարձնում է նաև բազմօբյեկտ հանցագործություն, մինչդեռ այն իր բնույթով արդարադատության շահերի դեմ ուղղված հանցագործություն է:

Կարծում ենք՝ հանցագործության պրովոկացիայի նպատակը պետք է սահմանվի հնարավորինս ճշգրիտ, միևնույն ժամանակ՝ ընդգրկուն և հանցագործության պրովոկացիայի յուրաքանչյուր դեպքի համար կիրառելի (ունենա ունիվերսալ բնույթ): Որպես այս չափանիշներին համապատասխանող նպատակ առաջարկում ենք կիրառել *«պրովոկացիայի ենթարկված անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հիմքեր ստեղծելը»* սահմանումը:

Հանցագործության պրովոկացիան կատարվում է պրովոկացիայի ենթարկվող անձի համար գաղտնիության պայմաններում: Պրովոկատորի և պրովոկացիայի ենթարկվող անձի միջև համաձայնության բացակայությունը հնարավորություն է տալիս պրովոկացիան տարանջատելու հանցակցությունից:

¹ Տե՛ս Աղայան Է., Արդի հայերենի բացատրական բառարան: «Հայաստան» հրատարակչություն: Երևան, 1976, հատոր 2, էջ 1097:

Քրեական իրավունքի որոշ մասնագետներ հանցագործության պրովոկացիան դիտարկում են հենց իրավապահ գործունեության պրիզմայով՝ որպես օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մեթոդ: Այսպիսի մոտեցումը հակասում է անձի՝ արդար դատաքննության իրավունքին:

Այսպիսով, քրեական իրավունքի տեսությունում չկա հստակորեն ձևավորված պատկերացում «հանցագործության պրովոկացիա» երևույթի վերաբերյալ, ուստի չկա նաև դրա հստակ սահմանումը: Այս հանգամանքը մեծ մասամբ բացատրվում է այս երևույթի ընկալման բարդություններով:

Իրականացված հետազոտության արդյունքներով առաջարկում ենք Քրեական օրենսգրքի 477-րդ հոդվածը ենթարկել էական վերափոխման՝ շարադրելով հետևյալ բովանդակությամբ.

«Հոդված 477. Հանցագործության պրովոկացիան

1. Հանցագործության պրովոկացիան՝ անձին հանցանքի կատարմանը սադրելը՝ նրան քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հիմքեր ստեղծելու նպատակով՝

պատժվում է ... :

2. Սույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված արարքը, որը կատարվել է իշխանական կամ ծառայողական լիազորությունները կամ դրանցով պայմանավորված ազդեցությունն օգտագործելով՝

պատժվում է ...

3. Սույն հոդվածի 1-ին կամ 2-րդ մասով նախատեսված արարքը, որը կատարվել է օպերատիվ-հետախուզական գործունեության ընթացքում՝

պատժվում է ...

4. Կաշառքի պրովոկացիա չի համարվում օրենքով սահմանված դեպքում առաքինության ստուգման նպատակով սույն հոդվածի 1-ին մասով նկարագրված արարքի կատարումը:

Հանցագործության օբյեկտը արդարադատության շահերն են՝ դրանց ապահովմանն ուղղված հասարակական հարաբերությունները:

Օբյեկտիվ կողմից կարող է դրսևորվել գործողությամբ, քանի որ հանցակազմում նկարագրված արարքը բարդ գործընթաց է և իրագործելի միայն պրովոկատորի ակտիվ գործողությունների դեպքում:

Հետազոտական հետաքրքրություն է ներկայացնում նաև նկարագրված հանցանքի ավարտի պահի որոշումը: Հանցագործության պրովոկացիան հանցանքի իրականացման մեխանիզմի տեսանկյունից նմանություններ ունի Քրեական օրենսգրքի «Անչափահասին հանցանքի կատարմանը հակելը կամ դրան մասնակից դարձնելը» վերտառությամբ 238-րդ և «Թմրամիջոցների,

հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի, դրանց պատրաստուկների կամ դրանց համարժեք նյութերի (անալոգի) կամ դրանց ածանցյալների գործածմանը հակելը կամ ներգրավելը» վերտառությամբ 402-րդ հոդվածների հետ:

«Հակել», «ներգրավել», «մասնակից դարձնել», ինչպես նաև սադրել (պրովոկացնել) եզրույթներով հանցակազմերի օբյեկտիվը կողմը նկարագրված է բարդ արարքի տեսքով, որը բաղկացած է մի կողմից հակողի, ներգրավողի կամ մասնակից դարձնողի, պրովոկատորի, իսկ մյուս կողմից՝ հակվողի, ներգրավվողի, մասնակից դարձվողի և պրովոկացիայի ենթարկված անձի արարքներից: Բարդ արարքներ ասելով՝ քրեական իրավունքի տեսությունում ընդունված է հասկանալ անձի կողմից հանցանքի կատարում մեխանիզմների, կենդանիների կամ երրորդ անձանց միջոցով: Սակայն որոշ հեղինակներ երրորդ անձանց արարքները դասում են հանցավոր հետևանքների շարքին²: Մինչդեռ, մենք կարծում ենք՝ չկա որևէ հիմնավորում հակվողի, ներգրավվողի, մասնակից դարձվողի կամ պրովոկացված անձի արարքները հանցավոր հետևանք դիտարկելու համար: Ընդ որում, վերջինիս արարքները կարող են նաև հանցավոր չլինել, օրինակ, երեխային պոռնկության կամ պոռնկագրական բնույթի նյութեր կամ առարկաներ պատրաստելու կամ տարածելու հետ կապված գործողություններ կատարելուն հակելու կամ ներգրավելու (հոդված 239) կամ երեխային հակահասարակական գործողություններ կատարելուն ներգրավելու (հոդված 240) դեպքում: Առանց երրորդ անձի հանցավոր արարքների կարելի է խոսել միայն հանցագործության նախապատրաստության մասին: Այսպիսով, հակելը, ներգրավելը, հանցանքի կատարմանը մասնակից դարձնելը և սադրելը (պրովոկացիան) ավարտված պետք է համարվեն հակվողի, ներգրավվողի, մասնակից դարձվողի կամ պրովոկացված անձի կողմից այն արարքների առնվազն նախապատրաստության կատարման պահից, որոնց համար իրականացվում է հակումը, ներգրավումը կամ դրանց կատարմանը անձը մասնակից է դարձվում կամ պրովոկացվում³:

¹ Տե՛ս Советское уголовное право. Общая часть / Под ред. Н.А. Беляева, М.И. Ковалева. - М., 1977. էջ 149: Տե՛ս նաև Советское уголовное право. Общая часть / Под ред. Б.В. Здравомыслова, М.А. Гельфера, П.И. Гришаева. - М., 1982, էջեր 107-109:

² Տե՛ս Уголовное право. Особенная часть: Учебник / Под ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамовой, Г.П. Новоселова. - М., 2001, էջ 171:

³ Այս մասին առավել մանրամասն տե՛ս **Քարսեղյան Գ.**, Քրեաիրավական նորմերի մրցակցության առանձնահատկությունները հանցագործությունների բազմակիության և հարակից հանցակազմերի դեպքում: Պետություն և իրավունք: N 1 (95) 2023, էջեր 142-143, <https://www.researchgate.net/publication/373218552>

Սուբյեկտիվ կողմից հանցագործության պրովոկացիան կարող է կատարվել միայն ուղղակի դիտավորությամբ: Սուբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ է կոնկրետ նպատակի առկայությունը՝ պրովոկացիայի ազդեցությամբ հանցանք կատարած անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հիմքեր ստեղծելը:

Հանցակազմի 1-ին մասի սուբյեկտը ընդհանուր է՝ մեղսունակ ֆիզիկական անձը, որի 16 տարին լրացած է եղել հանցանքը կատարելու պահին, ինչպես նաև իրավաբանական անձը: Հանցակազմի 2-րդ և 3-րդ մասերի սուբյեկտը հատուկ է, 2-րդ մասի դեպքում անձ, որը պրովոկացիան կատարել է իշխանական կամ ծառայողական լիազորությունները կամ դրանցով պայմանավորված ազդեցությունն օգտագործելով, իսկ 3-րդ մասի դեպքում՝ օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող անձը:

Բ. Հանցագործության պրովոկացիայի սահմանազատումը հանցակցությունից

Հանցագործության պրովոկացիայի իրավական էության համապարփակ ներկայացման համար առանցքային է դրա սահմանազատումը հանցակցության ինստիտուտից: Այս երկու ինստիտուտների հարաբերակցության հետազոտումը անկյունաքարային նշանակություն ունի հանցագործության պրովոկացիայի վերաբերյալ նորմի օրենսդրական ամրագրման հիմնավորվածության և գործնականում «հանցագործության պրովոկացիա» երևույթի քրեաիրավական էության ընկալման համար:

Հանցագործության պրովոկացիայի և հանցակցության առանցքային տարբերությունները որոշելու համար անհրաժեշտ է ներկայացնել դրանց բնութագրիչ հատկանիշները: Այսպես, Քրեական օրենսգրքի 45-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հանցակցություն է համարվում քրեական պատասխանատվության ենթակա երկու կամ ավելի անձանց դիտավորյալ համատեղ մասնակցությունը դիտավորյալ հանցագործությանը: Քրեական իրավունքի տեսությունում առանձնացվում են հանցակցության օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հատկանիշները:

Հանցակցության օբյեկտիվ հատկանիշի ներքո ընդունված է առանձնացնել քանակական և որակական տարրերը: Քանակական տարրի ներքո առանձնացվում է քրեական պատասխանատվության ենթակա երկու կամ ավելի անձանց մասնակցությունը: Այսինքն՝ հանցակիցներից յուրաքանչյուրը պետք է հասած լինի քրեական պատասխանատվության ենթակա լինելու տարիքի և հանցանքի իրականացման պահին լինի մեղսունակ: Հանցակցություն չեն

համարվում այն դեպքերը, երբ հանցանքն իրականացվել է այնպիսի անձի օգտագործելու միջոցով, որն օրենքի ուժով ենթակա չէ քրեական պատասխանատվության կամ ենթակա չէ քրեական պատասխանատվության տվյալ հանցագործության համար կամ հանցանքն իրականացրել է (գործել է) անզգուշությամբ: Պրովոկացված հանցագործության և հանցակցության համեմատությունը ցույց է տալիս, որ և՛ պրովոկացված հանցագործությունը, և՛ հանցակցությունը իրականացվում են երկու կամ ավելի անձանց փոխգործունեության արդյունքում և արտաքինապես ունեն նմանություն, սակայն հանցագործության պրովոկացիայի դեպքում երկու կամ ավելի անձանց «մասնակցությունը» անհրաժեշտ է որակել որպես յուրաքանչյուր անձի առանձին ինքնուրույն հանցավոր գործունեություն, քանզի միայն քանակական տարրի առկայությունը չի կարող վկայել հանցակցության մասին:

Հանցակցության օբյեկտիվ հատկանիշի հաջորդ տարրը որակականն է: Այս տարրի ներքո ընդունված է հասկանալ հանցակիցների գործունեության համատեղությունը, ինչը ենթադրում է, որ հանցագործության մասնակիցներից յուրաքանչյուրի արարքները փոխադարձաբար լրացնում են միմյանց և ուղղված են միասնական հանցավոր նպատակի իրականացմանը, և պատճառահետևանքային կապը: Այս համատեքստում միանշանակորեն կարելի է պնդել, որ հանցակցի և պրովոկատորի մտադրությունն ու նպատակը տարբեր են: Այսպես, հանցակիցը գործում է կատարողի հետ համատեղ, աջակցում է հանցանքի կատարմանը, խոչընդոտում է հանցագործության բացահայտմանը, իսկ պրովոկատորը, ընդհակառակը, շահագրգռված է պրովոկացիայի ենթարկված անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հարցում, ինչով էլ պայմանավորված՝ հիմք և պայմաններ է ստեղծում նրան պատասխանատվության ենթարկելու համար: Հարկ է նաև նշել, որ համատեղությունը հանցակցության ոչ միայն օբյեկտիվ, այլև սուբյեկտիվ հատկանիշ է¹:

Հանցակցության սուբյեկտիվ հատկանիշն ընդգրկում է հետևյալ տարրերը՝ 1. դիտավորյալ համատեղ մասնակցություն 2. մասնակցություն դիտավորյալ հանցագործությանը 3. մտադրության/նպատակի ընդհանրությունը:

Այսինքն, հանցակցության համար առանցքային է միասնական դիտավորությամբ և/կամ նպատակով համակված անձանց դիտավորյալ փոխգործակցային մասնակցությունը դիտավորյալ հանցագործությանը, մինչդեռ այս հատկանիշները հանցագործության պրովոկացիայի դեպքում բացակայում են:

¹ Տե՛ս **Бурчак Ф.Г.** Учение о соучастии по советскому уголовному праву. - Киев, 1969, էջ 39:

Պրովոկատորի իրական մտադրությունները գաղտնի են պրովոկացիայի ենթարկված անձի համար, նրանց միջև բացակայում է երկկողմանի սուբյեկտիվ կապը:

Քրեական օրենքը հանցակցության հասկացությունը սահմանելիս նշում է սուբյեկտիվ կողմի դիտավորյալ ձևը՝ չտարբերակելով դիտավորության տեսակների: Այսպիսի պայմաններում հանցակցությունը հնարավոր է և՛ ուղղակի դիտավորությամբ (անձը գիտակցում է իր արարքի այն փաստական հանգամանքները, որոնք հանցակազմի հատկանիշ են, և այդ արարքը կատարելը նրա նպատակն է կամ նպատակին հասնելու միջոցը), և՛ անուղղակի (անձը գիտակցում է իր արարքի այն փաստական հանգամանքները, որոնք հանցակազմի հատկանիշ են, ու թեև այդ արարքը կատարելը և տվյալ հանցանքն իրականացնելը նրա նպատակը չէ, այնուամենայնիվ կատարում է դա): Իսկ պրովոկացիայի դեպքում, պայմանավորված դրա էությամբ և հետապնդող նպատակով՝ սուբյեկտիվ կողմը կարող է դրսևորվել միայն ուղղակի դիտավորությամբ. պրովոկատորը գիտակցում է իր արարքի՝ հանցակազմի հատկանիշ հանդիսացող փաստական հանգամանքները, և այդ արարքը կատարելը նրա նպատակն է կամ նպատակին հասնելու միջոցը: Հատուկ նպատակի առկայությունը ևս վկայում է ուղղակի դիտավորության մասին:

Այսպիսով, հանցագործության պրովոկացիայի դեպքում, ի տարբերություն հանցակցության, երկկողմանի սուբյեկտիվ կապը բացակայում է:

Հանցագործության պրովոկացիան արտաքինից առավել շատ ընդհանրություններ ունի դրդչության հետ. երկու դեպքում էլ հանցագործության կատարողի մոտ հանցանքը կատարելու մտադրությունը/դիտավորությունը առաջանում է այլ անձի կողմից: Սակայն պրովոկատորի և դրդչի մոտիվները տարբեր են: Պրովոկատորը անձին սադրում է հանցանքի կատարմանը՝ նպատակ ունենալով հիմքեր ստեղծելու նրան քրեական պատասխանատվության ենթարկելու: Մինչդեռ դրդիչը անձին՝ հանցագործության կատարողին, դրդում է հանցանքի կատարման ընդհանուր հանցավոր նպատակին հասնելու համար: Դրդչի նպատակը կատարողի իրականացրած հանցանքի արդյունքն է, իսկ պրովոկատորի պարագայում պրովոկացիայի ենթարկված անձի կատարած հանցանքը պրովոկատորի նպատակը չէ, այլ միջոց է կամ փաստական տվյալ իր նպատակին՝ պրովոկացիայի ենթարկված անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հիմքեր ստեղծելու համար: Այսինքն, հանցագործության պրովոկատորի նպատակը պրովոկացիայի ենթարկված անձի կատարած հանցանքը բացահայտելն է, իսկ դրդչի

(առհասարակ՝ հանցակցի) նպատակը, ընդհակառակը, կատարված հանցանքը քողարկելն է և ընդհանուր, միասնական դիտավորությամբ ընդգրկված հանցավոր արդյունքին հասնելն է:

Ընդ որում, հաշվի առնելով, որ հանցագործության պրովոկացիան կատարվում է ուղղակի դիտավորությամբ, առանձնակի հետաքրքրություն են ներկայացնում անձին պրովոկացնելուց հետո առաջացած այն իրավիճակները, երբ՝ ա) պրովոկատորը իրավասու մարմիններին մինչև հանցանքն ավարտելը հայտնում է սկսված հանցանքի մասին՝ այդ կերպ ցանկանալով բացառել կամ նվազեցնել հետևանքների առաջացումը, բ) պրովոկատորը իրավասու մարմիններին հայտնում է կատարված հանցանքի մասին դրա ավարտից հետո: Առաջին դեպքում, ըստ արտաքին հատկանիշների, իրավիճակը կարելի է համեմատել հանցագործությունից կամովին հրաժարման հետ: Ստացվում է՝ եթե պրովոկատորի արարքները գնահատվեն որպես հանցագործությունից կամովին հրաժարում, ապա նա քրեական պատասխանատվության չի ենթարկվի: Սակայն պրովոկատորը հանցավոր մտադրությունից հրաժարված հանցակից չէ, այլ մտածված արարքներով իր նպատակին հասած անձ, որը մեկ այլ անձի սադրել է հանցանքի կատարման, իսկ հանցագործության մասին իրավասու մարմիններին հայտնելը ոչ այլ ինչ է, քան պրովոկացված անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հանցավոր մտադրության իրականացման ավարտական մաս:

9. Հանցագործության պրովոկատորի և պրովոկացիայի ենթարկված անձի արարքների քրեաիրավական գնահատականը

Հանցագործության պրովոկացիայի դեպքում պրովոկատորի գործողությունները հասարակական հարաբերություններին իրական վնաս են պատճառում, քանզի պրովոկացիայի միջոցով բացահայտվող հանցագործությունը ոչ այլ ինչ է, քան հենց պրովոկատորի գործունեության արդյունք, որն իր սադրող վարքագծով պրովոկացիայի ենթարկված անձի մոտ առաջացրել է հանցանքը կատարելու դիտավորություն: Ընդ որում, պրովոկացիան կարող է ուղեկցվել հոգեբանական ներգործությամբ, այդ թվում՝ ֆիզիկական ներգործության սպառնալիքով: Պրովոկացիայի միջոցները կարող են տարբեր լինել՝ համոզումներ, սպառնալիքներ, անպատժելիության վստահեցում, կաշառք, ատելության, նախանձի հրահրում, հանցանքի կատարման միջոցների և վայրի կամ հանցագործության հետքերը թաքցնելու վերաբերյալ խորհուրդներ և այլն:

Այն փաստարկը, թե հանցագործության պրովոկացիան կատարվում է ավելի մեծ վնասը կանխելու նպատակով, կասկածելի է: Իրավակիրառ պրակտիկան, ընդհակառակը, ցույց է տալիս, որ հանցագործության պրովոկացիան դրսևորվել է այն հանցագործությունների բացահայտման առնչությամբ, որոնք որպես դինամիկորեն զարգացող բնորոշվել չեն կարող:

Հանցագործության պրովոկատորը պետք է քրեորեն պատժվի, քանզի նա ստեղծում է, առաջին՝ հանցագործություն, երկրորդ՝ հանցագործ¹: Այս կանոնից, թերևս, բացառություն են հանցագործության իրավաչափ պրովոկացիայի դեպքերը:

Այս համատեքստում հարկ է ընդգծել, որ մեկ հանցագործությունը մյուսով կանխելը անթույլատրելի է: Սակայն կարծում ենք՝ ստերեոտիպային պետք է համարել այն մոտեցումը, ըստ որի՝ հանցագործության պրովոկացիան ունի միայն բացասական բնույթ: Հնարավոր են դեպքեր, երբ օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող անձը մեկ այլ անձի սադրի իր դիտավորության մեջ ընդգրկված հանցանքի համեմատությամբ առավել թեթև հանցանքի կամ վարչական իրավախախտման կամ առհասարակ որևէ տեսակի իրավախախտում չհամարվող արարքի կատարման:

Քրեական իրավունքի գիտությունում, ինչպես արդեն նշել ենք, հանդիպում են նաև այնպիսի դատողություններ, որոնք օպերատիվ ներդրման ընթացքում հանցագործության պրովոկացիան դասում են իրավաչափ արարքների շարքին, երբ դրա կատարումը համարվում է հանցավոր դիտավորության հայտնաբերման, ավելի ծանր հանցանքների կանխման կամ կատարված հանցանքների բացահայտման միակ կամ առավել արդյունավետ միջոցը²: Մեր կարծիքով՝ այս առաջարկների իրագործումն արդարացված չէ, առաջին հերթին, սոցիալական դիտանկյունից, քանզի նմանատիպ իրավիճակներում իրական հնարավորություն է ստեղծվում բազմաթիվ անձանց հանցագործության պրովոկացնելու՝ այն արդարացնելով հանցավոր գործունեության բացահայտման միակ կամ առավել արդյունավետ միջոցը լինելու հանգամանքով: Սակայն իրավաչափ պրովոկացիայի արժևորման տեսանկյունից ողջամիտ ենք համարում բացառություն սահմանել: Ասվածը վերաբերում է այն դեպքերին, երբ հանցագործության պրովոկացիան դրսևորել է նախապատրաստվող կամ կատարվող հանցանքի համեմատությամբ ավելի

¹ Տե՛ս **Таганцев Н.С.** Русское уголовное право. - Москва, 1994. Т. 1, էջ 349:

² Տե՛ս **Радачинский С.Н.** Провокация преступления как комплексный институт уголовного права: проблемы теории и практики: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. - Н. Новгород, 2011, էջ. 5, 13-14:

թեթև հանցանքի կատարմանը սադրելով: Շարադրվածը առավել պատկերավոր ներկայացնելու համար քննարկենք հետևյալ օրինակը:

Ազգային անվտանգության ծառայության աշխատակիցն օպերատիվ ներդրում օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման շրջանակներում ներդրվել է արգելված զանգվածային հավաք իրականացնող անձանց շրջանում: Հավաքի ժամանակ դրա կազմակերպիչներից մեկը կոչ է անում հավաքվածներին շարժվել Կառավարության շենք, ներխուժել այնտեղ և զավթել իշխանությունը: Ներդրված աշխատակիցը ստեղծված իրավիճակում միջոցներ է ձեռնարկում հավաքի ակտիվ խմբին տարհանոգելու ուղղությամբ՝ նրանց ուղղորդելով փողոցի խանութների ապակիները ջարդելու, կայանած մեքենաները վնասելու և այլն:

Նկարագրված իրավիճակը, ըստ էության, դժվար է հանցագործության պրովոկացիա համարել, թեև ձևական առումով առկա է հանցագործության սադրում: Սակայն այս իրավիճակն ունի տարբերակիչ առանձնահատկություն. օպերատիվ աշխատակիցը գործ է ունեցել այնպիսի անձանց հետ, որոնք արդեն իսկ վճռականորեն որոշել էին հանցանք կատարել: Ուստի, մեր կարծիքով, անհրաժեշտ է թույլատրելի ճանաչել հանցագործություն նախապատրաստող կամ կատարող անձանց իրենց դիտավորության մեջ ընդգրկված հանցանքի համեմատությամբ ավելի թեթև հանցանքի կատարմանը սադրելը:

Կարծում ենք՝ նմանատիպ դեպքերը պետք է հստակորեն կարգավորվեն քրեական օրենսդրությամբ: Ուստի, առաջարկում ենք այլ պետությունների և միջազգային հաջողված փորձի¹ հաշվառմամբ, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 41-րդ հոդվածում, որը մեր նախորդ աշխատանքներում իրականացված հետազոտությունների արդյունքներով առաջարկել ենք շարադրել սկզբունքորեն նոր բովանդակությամբ, ամրագրել նորմ հետևյալ բովանդակությամբ՝ «Օպերատիվ-հետախուզական միջոցառում իրականացնելիս սույն օրենսգրքով նախատեսված հանցագործության պրովոկացիա կատարած անձը ենթակա է քրեական պատասխանատվության ընդհանուր հիմունքներով, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ հանցագործության պրովոկացիան դրսևորվել է անձին իր դիտավորության մեջ ընդգրկված նախապատրաստվող կամ կատարվող

¹ Սույն հոդվածի ուսումնասիրության առարկայից դուրս է այլ պետությունների՝ հանցագործության պրովոկացիային վերաբերող կարգավորումների և պրակտիկայի հետազոտումը, քանի որ այն իրավահամեմատական վերլուծության բավականին լայն թեմա է, որին մենք անդրադառնալու ենք հաջորդիվ: Պարզապես նշենք, որ հանցագործության պրովոկացիան քրեորեն արգելված է մայրցամաքային, ինչպես նաև անգլոսաքսոնական իրավական համակարգի մի շարք երկրներում:

հանցանքի համեմատությամբ ավելի թեթև հանցանքի կատարմանը սադրելով»:

Անձին կարելի է ցանկացած հանցանք կատարելու պրովոկացիայի ենթարկել, ըստ այդմ, հանցագործության պրովոկացիայի համար քրեական պատասխանատվության նախատեսումը պայմանավորված է արդարադատության ոլորտում առավել նշանակալի հասարակական հարաբերությունները պաշտպանելու անհրաժեշտությամբ, մինչդեռ քրեաիրավական արձագանքում նախատեսված է միայն կաշառքի կամ մասնավոր ոլորտում կաշառքի պրովոկացիայի համար:

Քրեական իրավունքի տեսությունում տեսակետ է արտահայտվել այն մասին, որ օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմնի աշխատակցի կողմից հանցագործության պրովոկացիա իրականացվելու դեպքում արարքը կարող է որակվել պաշտոնական լիազորություններն անցնելու համար պատասխանատվություն նախատեսող հոդվածով¹: Ձերժ մնալով պաշտոնական լիազորություններն անցնելու համար պատասխանատվություն նախատեսող քրեաիրավական նորմի դետալային վերլուծությունից՝ պարզապես նկատենք, որ այն չունի ունիվերսալ բնույթ, բնականաբար չի ընդգրկում այն դեպքերը, երբ նմանատիպ արարքները կատարվում են ոչ պաշտոնատար անձանց կողմից: Կարևոր է նաև այն, որ հանցագործության պրովոկացիան կատարվում է հանցակազմի պարտադիր հատկանիշ հանդիսացող հատուկ նպատակով՝ պրովոկացված անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հիմքեր ստեղծելու նպատակով:

Պրովոկատորի արարքը միայն հանցագործության պրովոկացիայի առկայության դեպքում չի կարող որակվել նաև ապացույց կեղծելու կամ կեղծ ապացույց ներկայացնելու համար քրեական պատասխանատվություն նախատեսող հոդվածով, քանի որ միայն հանցագործության պրովոկացիա իրականացնելով պրովոկատորը ապացույց չի կեղծում կամ կեղծ ապացույց չի ներկայացնում, այլ միայն անձին սադրում է հանցանքի կատարմանը՝ նրան քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հիմքեր ստեղծելու նպատակով: Իսկ այն դեպքերում, երբ պրովոկատորը չի սահմանափակվի միայն հանցագործության պրովոկացիա իրականացնելով և բացի դրանից կկեղծի, կփոխի, կոչնչացնի կամ կթաքցնի ՕՀԳ արդյունքով ստացված տվյալ, փաստաթուղթ կամ առարկա կամ քրեական գործով կամ վարույթով ապացույց կամ քրեական գործով կամ վարույթով կեղծ ապացույց կներկայացնի, ապա համապատասխան հատկանիշների առկայության

¹ Ст'ю Словарь по уголовному праву / Отв. ред. А.В. Наумов. - М., 1997, էջ 371:

պարագայում նրա արարքը հանցագործությունների համակցության կանոններով կորակվի նաև Քրեական օրենսգրքի՝ «Ապացույցներ, բացատրություններ կամ դատավարական փաստաթղթեր կամ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման արդյունքով ստացված տվյալներ կամ առարկաներ կեղծելը, փոխելը, ոչնչացնելը կամ թաքցնելը կամ կեղծ ապացույցներ ներկայացնելը» վերտառությամբ 479-րդ հոդվածի համապատասխան մասով:

Կարծում ենք՝ պրովոկատորի արարքը չի կարող որակվել նաև Քրեական օրենսգրքի՝ «Հանցագործության մասին չհայտնելու» վերտառությամբ 473-րդ հոդվածով, քանի որ հանցագործության պրովոկացիայի նպատակը անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելն է, մինչդեռ հանցագործության մասին չհայտնելու նպատակը, ըստ էության, հանցանք կատարած անձին կամա, թե ակամա աջակցելն է, նրա անձի կամ հանցագործության բացահայտմանը խոչընդոտելը: Այլ խոսքերով, հանցագործության պրովոկացիայի հատուկ նպատակի առկայությունը բացառում է պրովոկատորին հանցագործության մասին չհայտնելու համար քրեական պատասխանատվության ենթարկելը:

Քրեական իրավունքում հանցագործությունների որակման համատեքստում գիտագործնական մեծ հետաքրքրություն է ներկայացնում այն հարցը, թե ինչպես պետք է որակվեն պրովոկատորի արարքները այն դեպքում, երբ պրովոկացված անձը պրովոկացիայի հետևանքով պրովոկացված հանցագործությունից բացի այլ հանցանք է կատարում, ինչը գիտակցում է պրովոկատորը: Միանշանակորեն կարծում ենք, որ այն դեպքում, երբ պրովոկացիայի հետևանքով պրովոկացիայի ենթարկված անձը պրովոկացված հանցագործությունից բացի այլ հանցանք է կատարում, ինչպիսի հանգամանքը գիտակցում է պրովոկատորը, ապա պրովոկատորը հանցագործության պրովոկացիայի համար քրեական պատասխանատվության ենթարկվելուց բացի պետք է քրեական պատասխանատվության ենթարկվի նաև այն հանցագործության դրդչության կամ կազմակերպման համար, որին պրովոկացրել (ըստ էության՝ դրդել) էր:

Գիտագործնական հետաքրքրություն են ներկայացնում այն դեպքերը, երբ պրովոկացված անձը կատարում է ոչ թե հանցանք, այլ համանման վարչական իրավախախտում: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ այս պարագայում բացակայում է մեր կողմից առաջարկված հանցակազմի պարտադիր հատկանիշը՝ հանցանքի կատարմանը սադրելը, ինչպես նաև մեր կողմից կատարված այն արձանագրումը, ըստ որի՝ սադրելը հաջողված (ավարտված) կհամարվի պրովոկացված անձի կողմից այն արարքների

առնվազն նախապատրաստության կատարման պահից, որոնց կատարմանը անձը պրովոկացվել է, նմանատիպ դեպքերում պրովոկատորը ենթակա կլինի քրեական պատասխանատվության հանցագործության պրովոկացիայի փորձի համար:

Հանցագործությունների որակման տեսանկյունից հետաքրքրական են նաև այն դեպքերը, երբ հանցագործության պրովոկացիայի արդյունքում պրովոկացված անձը հանցանք է կատարում, որը գիտակցում է պրովոկատորը, սակայն վերջինս հրաժարվում է պրովոկացված անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու իր նպատակից: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ նպատակի իրականացումը դուրս է մեր կողմից առաջարկված հանցակազմի սահմաններից՝ անկախ նպատակի իրագործման հանգամանքից, հանցագործության պրովոկացիա իրականացրած անձը ենթակա կլինի քրեական պատասխանատվության հանցագործության ավարտված պրովոկացիայի համար:

Հանցագործության պրովոկատորի արարքների քրեաիրավական որակման հիմնախնդիրներից զատ քրեական իրավունքի տեսությունում քննարկվում է նաև պրովոկացիայի ենթարկված անձի հանցավոր արարքներին քրեաիրավական գնահատական տալու հարցը: Հանցագործության պրովոկացիային նվիրված վերջին տարիների հրապարակումներում բազմիցս արվել են առաջարկներ առ այն, որ հանցագործության պրովոկացիան անհրաժեշտ է համարել պրովոկացված անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատող հանգամանք:

Քննարկվող համատեքստում, սակայն, հարց է առաջանում. պրովոկացիայի ազդեցությամբ հանցանք կատարած անձը միշտ չպետք է ենթարկվի քրեական պատասխանատվության, և ո՞րը պետք է լինի պրովոկացված արարքի իրավաչափության ինդիկատորը:

Պրովոկատորի արարքները պայմաններ են ստեղծում մեկ այլ (պրովոկացված) անձի կողմից հանցանք կատարելու. ստեղծում են հանցանք կատարելու իրադրություն, նպաստավոր պայմաններ, հանցագործության հետքերը թաքցնելու խոստումներ, ձևավորում հանցանքը կատարելու մտադրություն/դիտավորություն: Սակայն պրովոկացված անձը հանցանքը կատարում է ինքնակամ՝ թեև գտնվելով պրովոկատորի ազդեցության տակ: Այս տեսանկյունից պրովոկատոր-պրովոկացված անձ հարաբերությունները նման են դրդիչ-կատարող հարաբերություններին, և ինչպես դրդչության դեպքում կատարողը չի ազատվում քրեական պատասխանատվությունից այն հիմնավորմամբ, որ հանցանքը կատարել է այլ անձի ազդեցության

հետևանքով, այնպես էլ պրովոկացիայի ենթարկված անձը չի կարող ազատվել քրեական պատասխանատվությունից հանցանքը պրովոկատորի ազդեցության տակ գտնվելու հետևանքով կատարելու պատճառաբանությամբ: Կարևոր են նաև պրովոկացիայի ենթարկված անձի հոգեհուզական առանձնահատկությունները հանցանքի կատարման պահին: Եթե անձը հանցանքը կատարելիս գիտակցել է իր արարքի էությունը և կարողացել է այն ղեկավարել, ապա նա ենթակա է քրեական պատասխանատվության, սակայն եթե քրեական օրենքով պաշտպանվող շահերին վնաս պատճառած անձը ֆիզիկական կամ հոգեկան հարկադրանքի ազդեցության հետևանքով չէր կարող գիտակցել կամ ղեկավարել իր արարքը, ապա նա ենթակա չէ քրեական պատասխանատվության:

Այլ հարց է, որ ՕՀՄ արդյունքները, որոնք ստացվել են պրովոկացիայի արդյունքում, չեն կարող ճանաչվել ապացույց (արտավարության փաստաթուղթ): Այսպես, Քրեական դատավարության օրենսգրքի 22-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ քրեական վարույթի համար նշանակություն ունեցող ցանկացած հանգամանք պետք է հաստատվի **պատշաճ** ապացույցների բավարար համակցությամբ: Նույն հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն՝ հանցագործության համար անձի մեղավորության մասին հետևությունը չի կարող հիմնվել ենթադրությունների վրա. այն պետք է հաստատվի փոխկապակցված վերաբերելի, **թույլատրելի**, հավաստի ապացույցների ամբողջությամբ: Քրեական դատավարության օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ օրենքի էական խախտմամբ ստացված տվյալները, ինչպես նաև դրանց հիման վրա կատարված վարության գործողությունների արդյունքով ձեռք բերված տվյալները ճանաչվում են անթույլատրելի և չեն կարող օգտագործվել որպես ապացույց: Նույն հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ ապացույցներ ձեռք բերելիս էական են նաև այն խախտումները, որոնք դրսևորվել են մարդու և քաղաքացու սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների ոտնահարմամբ կամ քրեական վարույթի սկզբունքների խախտմամբ: Հիշատակված հոդվածի 8-րդ մասի համաձայն՝ օրենքով սահմանված պահանջների խախտմամբ իրականացված օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքները չեն կարող ապացուցողական գործողության կատարման հիմք լինել:

Պրովոկացիայի հետևանքով հանցանք կատարելու հանգամանքի գիտակցման արդյունքում հանցակից դարձած պրովոկատոր և պրովոկացիայի ենթարկված անձ-պրովոկացված հանցանքի կատարող հարաբերությունների նկատմամբ, մեր կարծիքով, կիրառելի են նաև

հանցակցի սահմանազանցման վերաբերյալ կարգավորումները: Այսպես, պրովոկացիայի ազդեցությամբ հանցանք կատարած անձի սահմանազանցման դեպքում պրովոկատորի-դրոհչի (կազմակերպչի) քրեական պատասխանատվության հարցերը պետք է լուծվեն Քրեական օրենսգրքի՝ «Հանցակցի սահմանազանցումը» վերտառությամբ 49-րդ հոդվածի կարգավորումներին համապատասխան, իհարկե եթե պրովոկատորը գիտակցել է պրովոկացիայի հետևանքով պրովոկացիայի ենթարկված անձի կողմից հանցանք կատարելու հանգամանքը և գործել է կոնկրետացված դիտավորությամբ. անորոշ (չկոնկրետացված) դիտավորության դեպքում, երբ պրովոկատոր-դրոհչի (կազմակերպչի) համար ցանկալի է ցանկացած արդյունք, վերջինս քրեական պատասխանատվության կենթարկվի ըստ փաստացի առաջացած հետևանքի (արդյունքի):

Հանցագործության պրովոկացիայի փաստը կարող է պրովոկացիայի ազդեցությամբ հանցանք կատարած անձի հանրային վտանգավորությունը նվազեցնող հանգամանք լինել, հետևաբար պրովոկացիայի փաստը համապատասխան ապացույցների առկայության դեպքում դատարանի կողմից կարող է գնահատվել որպես քրեական պատասխանատվությունը կամ պատիժը մեղմացնող հանգամանք: Գուցե պրովոկացիոն գործողությունների բացակայության պարագայում անձը հանցանքը չկատարեր:

Թյուր է, սակայն, այն կարծիքը, թե հանցագործության պրովոկացիայի ազդեցությամբ հանցանք կատարելը միշտ պետք է դիտել որպես քրեական պատասխանատվությունը կամ պատիժը մեղմացնող հանգամանք: Հանցագործության պրովոկացիայի ուսումնասիրմանը նվիրված իրենց աշխատություններում որոշ հետազոտողներ առաջարկում են հանցանքը պրովոկացիայի ազդեցությամբ կատարած լինելն օրենսդրորեն ամրագրել որպես պրովոկացիայի ենթարկված անձի քրեական պատասխանատվությունը կամ պատիժը մեղմացնող հանգամանք՝ այդ կերպ պարտավորեցնելով վարույթն իրականացնող մարմին պրովոկացիայի ազդեցությունը բոլոր դեպքերում համարել մեղմացնող հանգամանք¹: Մենք այս կարծիքը չենք կիսում: Հնարավոր են նաև այնպիսի դեպքեր, երբ պրովոկացված անձը կատարի ավելի ծանր հանցանք, քան այն, որի կատարմանը պրովոկացվել էր: Նմանատիպ դեպքում արդարացված չէ հանցագործության պրովոկացիայի ազդեցությունը դիտել որպես քրեական պատասխանատվությունը կամ պատիժը մեղմացնող հանգամանք: Այլ

¹ См. **Жарких И.** Провокация преступления в уголовном праве России, диссертация на соискание учёной степени кандидата юридических наук. – Москва, 2021, էջ 14:

խոսքերով՝ պրովոկացիայի ազդեցությունը որպես մեղմացնող հանգամանք գնահատելը պետք է վերապահել վարույթն իրականացնող մարմնին, որպեսզի դրա ազդեցության՝ քրեական պատասխանատվությունը կամ պատիժը մեղմացնող բնույթը հաստատվի գործի համակողմանի և օբյեկտիվ քննությամբ: Ասվածի համատեքստում հիշատակման է արժանի Վճռաբեկ դատարանի դիրքորոշումը առ այն, որ Քրեական օրենսգրքում ուղղակիորեն չամրագրված քրեական պատասխանատվությունը կամ պատիժը մեղմացնող հանգամանքները պետք է բավարարեն որոշակի չափանիշների: Դրանք են ա) հանգամանքը պետք է իրական լինի, այսինքն՝ գործով ձեռք բերված ապացույցները պետք է հաստատեն դրա առկայությունը, բ) այն պետք է ողջամտորեն նվազեցրած լինի անձի կամ նրա կատարած արարքի հանրային վտանգավորությունը, գ) այն հաստատված ճանաչելիս դատարանը պետք է պահպանի ապացուցման ընդհանուր քրեադատավարական կանոնները. հանգամանքի առկայությունը հաստատող ապացույցները պետք է վերաբերելի և թույլատրելի լինեն, դրանք պետք է հետազոտված լինեն դատաքննության ընթացքում, ինչպես նաև պետք է պահպանվեն ապացույցների ստուգման և գնահատման օրենսդրական պահանջները¹:

Եզրակացություն

Իրականացված հետազոտության արդյունքներով սույն հոդվածում կատարել ենք մի շարք եզրակացություններ, որոնցից հիմնականները հանգում են հետևյալին:

1. Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության քրեաիրավական ապահովման տեսանկյունից հետազոտական հատուկ հետաքրքրություն ունի հանցագործության պրովոկացիայի իրավական էության ուսումնասիրումը: Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության իրավաչափությունը գնահատելիս հաճախ անհրաժեշտություն է առաջանում օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումները տարանջատելու հանցագործության պրովոկացիայից:

2. «Հանցագործության պրովոկացիա» երևույթը Քրեական օրենսգրքով սահմանված չէ: Քրեական օրենսգիրքը պատասխանատվություն է նախատեսում լոկ հանցագործության պրովոկացիայի մասնավոր դրսևորման՝ կաշառքի կամ մասնավոր ոլորտում կաշառքի պրովոկացիայի համար (հոդված 477): Այս երկու հանցանքների՝ կաշառքի և մասնավոր ոլորտում

¹ Տե՛ս ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ Պարույր Բայրամյանի վերաբերյալ 01.06.2007 թ. № ՎԲ-84/07 որոշումը, կետ 4-րդ, https://datalex.am:443/?app=AppCaseSearch&case_id=13229323905401023 (23.02.2025):

կաշառքի ընտրությունը պայմանավորված է պետության հակակոռուպցիոն քաղաքականությամբ, քանզի քրեաիրավական նորմերը մեծ մասամբ ապահովում են կոնկրետ ոլորտում պետության քաղաքականության իրագործումը: Սակայն, մեր կարծիքով, որևէ երևույթի քրեաիրավական արգելքը պետք է ներառի տվյալ երևույթի հնարավոր բոլոր դրսևորումները, այլ կերպ՝ լինի հնարավորինս ունիվերսալ և ներառական, հետևաբար օրենսդրի մոտեցումը՝ միայն կաշառքի կամ մասնավոր ոլորտում կաշառքի պրովոկացիայի համար քրեական պատասխանատվություն նախատեսելու մասով, արդարացված չէ և վերափոխման կարիք ունի:

3. Առաջարկում ենք Քրեական օրենսգրքի 477-րդ հոդվածը ենթարկել էական վերափոխման՝ շարադրելով հետևյալ բովանդակությամբ՝

«Հոդված 477. Հանցագործության պրովոկացիան

1. Հանցագործության պրովոկացիան՝ անձին հանցանքի կատարմանը սադրելը՝ նրան քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հիմքեր ստեղծելու նպատակով՝

պատժվում է ... :

2. Սույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված արարքը, որը կատարվել է իշխանական կամ ծառայողական լիազորությունները կամ դրանցով պայմանավորված ազդեցությունն օգտագործելով՝

պատժվում է ...

3. Սույն հոդվածի 1-ին կամ 2-րդ մասով նախատեսված արարքը, որը կատարվել է օպերատիվ-հետախուզական գործունեության ընթացքում՝

պատժվում է ...

4. Կաշառքի պրովոկացիա չի համարվում օրենքով սահմանված դեպքում առաքինության ստուգման նպատակով սույն հոդվածի 1-ին մասով նկարագրված արարքի կատարումը:

4. Իրականացված հետազոտության արդյունքում եկել ենք այն փաստարկված եզրահանգման, որ հանցագործության պրովոկացիան չի կարելի դիտարկել հանցակցության ինստիտուտի շրջանակներում և ներկայացվել հանցագործության պրովոկացիայի և հանցակցության էական տարբերակիչ հատկանիշները:

5. Հանցագործության պրովոկատորը պետք է քրեորեն պատժվի, քանզի նա ստեղծում է, առաջին, հանցագործություն, երկրորդ, հանցագործ: Այս կանոնից, թերևս, բացառություն են հանցագործության իրավաչափ պրովոկացիայի դեպքերը:

6. ՕՀԳ իրականացնող մարմնի աշխատակցի կողմից հանցագործության պրովոկացիա իրականացվելու դեպքում արարքը չի կարող որակվել պաշտոնական լիազորությունները անցնելու համար պատասխանատվություն նախատեսող հոդվածով, քանի որ հանցագործության պրովոկացիան կատարվում է հանցակազմի պարտադիր հատկանիշ հանդիսացող հատուկ նպատակով՝ պրովոկացված անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հիմքեր ստեղծելու նպատակով:

7. Պրովոկատորի արարքը միայն հանցագործության պրովոկացիայի առկայության դեպքում չի կարող որակվել նաև ապացույց կեղծելու կամ կեղծ ապացույց ներկայացնելու համար քրեական պատասխանատվություն նախատեսող հոդվածով, քանի որ միայն հանցագործության պրովոկացիա իրականացնելով պրովոկատորը ապացույց չի կեղծում կամ կեղծ ապացույց չի ներկայացնում, այլ միայն անձին սադրում է հանցանքի կատարմանը՝ նրան քրեական պատասխանատվության ենթարկելու նպատակով:

8. Պրովոկատորի արարքը չի կարող որակվել նաև Քրեական օրենսգրքի՝ «Հանցագործության մասին չհայտնելու» վերտառությամբ 473-րդ հոդվածով, քանի որ հանցագործության պրովոկացիայի նպատակը անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հիմքեր ստեղծելն է, մինչդեռ հանցագործության մասին չհայտնելու նպատակը, ըստ էության, հանցանք կատարած անձին կամա, թե ակամա աջակցելն է, նրա անձի կամ հանցագործության բացահայտմանը խոչընդոտելը:

9. Արժևորելով հանցագործության իրավաչափ պրովոկացիայի գաղափարը՝ առաջարկում ենք Քրեական օրենսգրքի 41-րդ հոդվածում ամրագրել նորմ հետևյալ բովանդակությամբ՝ «Օպերատիվ-հետախուզական միջոցառում իրականացնելիս սույն օրենսգրքով նախատեսված հանցագործության պրովոկացիա կատարած անձը ենթակա է քրեական պատասխանատվության ընդհանուր հիմունքներով, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ հանցագործության պրովոկացիան դրսևորվել է անձին իր դիտարկության մեջ ընդգրկված նախապարտասուքով կամ կատարվող հանցանքի համեմատությամբ ավելի թեթև հանցանքի կատարմանը սադրելով»:

10. Պրովոկացիայի ազդեցությամբ հանցանք կատարած անձը միայն պրովոկացիայի ազդեցության հանգամանքով պայմանավորված չի կարող ազատվել քրեական պատասխանատվությունից:

10.1. Պրովոկատորի արարքները պայմաններ են ստեղծում մեկ այլ (պրովոկացված) անձի կողմից հանցանք կատարելու, սակայն պրովոկացված

անձը հանցանքը կատարում է ինքնակամ՝ թեև գտնվելով պրովոկատորի ազդեցության տակ: Այս տեսանկյունից պրովոկատոր-պրովոկացված անձ հարաբերությունները նման են դրդիչ-կատարող հարաբերություններին:

11. Կարևոր են պրովոկացիայի ենթարկված անձի հոգեհուզական առանձնահատկությունները հանցանքի կատարման պահին: Եթե անձը հանցանքը կատարելիս գիտակցել է իր արարքի էությունը և կարողացել է այն ղեկավարել, ապա նա ենթակա է քրեական պատասխանատվության, սակայն եթե քրեական օրենքով պաշտպանվող շահերին վնաս պատճառած անձը ֆիզիկական կամ հոգեկան հարկադրանքի ազդեցության հետևանքով չէր կարող գիտակցել կամ ղեկավարել իր արարքը, ապա նա ենթակա չէ քրեական պատասխանատվության:

12. Պրովոկացիայի հետևանքով պրովոկացված անձի կողմից հանցանք կատարելու դեպքում, ինչպիսի հանգամանքը պրովոկատորը գիտակցում է, պրովոկատորը, հանցագործության պրովոկացիայի համար քրեական պատասխանատվության ենթարկվելուց բացի, պետք է քրեական պատասխանատվության ենթարկվի նաև այն հանցագործության դրդչության կամ կազմակերպման համար, որին պրովոկացրել (ըստ էության՝ դրդել) էր:

13. Պրովոկացիայի հետևանքով հանցանք կատարելու հանգամանքի գիտակցման արդյունքում հանցակից դարձած պրովոկատոր և պրովոկացիայի ենթարկված անձ-պրովոկացված հանցանքի կատարող հարաբերությունների նկատմամբ, մեր կարծիքով, կիրառելի են նաև հանցակցի սահմանազանցման վերաբերյալ կարգավորումները:

14. Հանցագործության պրովոկացիայի փաստը կարող է պրովոկացիայի ազդեցությամբ հանցանք կատարած անձի հանրային վտանգավորությունը նվազեցնող հանգամանք լինել, հետևաբար պրովոկացիայի փաստը համապատասխան ապացույցների առկայության դեպքում դատարանի կողմից կարող է գնահատվել որպես քրեական պատասխանատվությունը կամ պատիժը մեղմացնող հանգամանք:

14.1. Սակայն հանցագործության պրովոկացիայի ազդեցությամբ հանցանք կատարելը չի կարող իմպերատիվ կերպով համարվել քրեական պատասխանատվությունը կամ պատիժը մեղմացնող հանգամանք. պրովոկացիայի ազդեցությունը որպես մեղմացնող հանգամանք գնահատելը պետք է վերապահել վարույթն իրականացնող մարմնին, որպեսզի դրա ազդեցության՝ քրեական պատասխանատվությունը կամ պատիժը մեղմացնող բնույթը հաստատվի գործի համակողմանի և օբյեկտիվ քննությամբ: Պրովոկացված հանցանքի համեմատությամբ ավելի ծանր հանցանք կատարելու դեպքում

արդարացված չէ հանցագործության պրովոկացիայի ազդեցությունը դիտել որպես քրեական պատասխանատվությունը կամ պատիժը մեղմացնող հանգամանք:

Օգտագործված իրավական ակտերի և գրականության ցանկ

1. ՀՀ քրեական օրենսգիրք: Ընդունվել է 05.05.2021 թ., ուժի մեջ է մտել 01.07.2022 թ., ՀՕ-199-Ն: Գործում է:
2. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ Պարույր Բայրամյանի վերաբերյալ 01.06.2007 թ. № ՎԲ-84/07 որոշումը, կետ 4-րդ, https://datalex.am:443/?app=AppCaseSearch&case_id=13229323905401023 (23.02.2025):
3. **Աղայան Է.**, Արդի հայերենի բացատրական բառարան: «Հայաստան» Հրատարակչություն, Երևան, 1976, հատոր 2:
4. **Բարսեղյան Գ.**, Քրեաիրավական նորմերի մրցակցության առանձնահատկությունները հանցագործությունների բազմակիության և հարակից հանցակազմերի դեպքում: Պետություն և իրավունք N 1 (95) 2023, <https://www.researchgate.net/publication/373218552>
5. **Barseghyan G.** The Concept of Criminal-Legal Provision of Operational-Search Activities and a Brief Description of Its Directions. Պետություն և իրավունք N 2 (99) 2024, էջեր 162-173, <https://www.researchgate.net/publication/389314520>
6. **Бурчак Ф.Г.** Учение о соучастии по советскому уголовному праву. - Киев, 1969.
7. **Демчук С.Д.** И вновь о провокации преступления // Юридическая наука и правоохранительная практика. 2015, № 2.
8. **Дмитренко А.П.** Провокация преступления в решениях Европейского суда по правам человека // Уголовное и оперативно-разыскное законодательство: проблемы межотраслевых связей и перспективы совершенствования: материалы межведомственной научно-практической конференции (Рязань, 20 октября 2017 г.). Москва, 2017.
9. **Дударенко В.В.** Юридическая природа провокации преступления в уголовном праве: дис. ... канд. юрид. наук. - Екатеринбург, 2017.
10. **Жарких И.** Провокация преступления в уголовном праве России. Диссертация на соискание учёной степени кандидата юридических наук. - Москва, 2021.
11. **Назаров А.Д.** Провокации в оперативно-розыскной деятельности. - Москва, 2010.

12. **Радачинский С.Н.** Провокация преступления как комплексный институт уголовного права: проблемы теории и практики: монография. - Н. Новгород, 2011.
13. **Радачинский С.Н.** Провокация преступления как комплексный институт уголовного права: проблемы теории и практики: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. - Н. Новгород, 2011.
14. **Бабыч С.А.** Провокация взятки либо коммерческого подкупа: уголовно-правовые и криминологические аспекты: автореф. дис. ...канд. юрид. наук. - Москва, 2006.
15. Словарь по уголовному праву / Отв. ред. А.В. Наумов. - М., 1997.
16. Советское уголовное право. Общая часть / Под ред. Б.В. Здравомыслова, М.А. Гельфера, П.И. Гришаева. - М., 1982.
17. Советское уголовное право. Общая часть / Под ред. Н.А. Беляева, М.И. Ковалева. - М., 1977.
18. **Таганцев Н.С.** Русское уголовное право. - М., 1994, Т. 1.
19. Уголовное право. Особенная часть: Учебник / Под ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамовой, Г.П. Новоселова. - М., 2001.

ПРАВОВАЯ СУЩНОСТЬ ПРОВОКАЦИИ ПРЕСТУПЛЕНИЯ. ПРАВОМЕРНАЯ ПРОВОКАЦИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЯ. УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ ОЦЕНКА ДЕЙСТВИЙ ПРОВОКАТОРА И ЛИЦА, ПОДВЕРГШЕГОСЯ ПРОВОКАЦИИ

Аннотация

В статье всесторонне исследуются правовая сущность провокации преступления, критерии её разграничения с институтом соучастия, концепция правомерной провокации преступления, а также особенности уголовной ответственности провокатора и лица, подвергшегося провокации.

С целью обоснования предложения о криминализации провокации преступления в статье отдельно исследуются признаки провокации преступления и ключевые критерии её разграничения с институтом соучастия. Отдельным предметом рассмотрения становятся элементы предлагаемого состава преступления провокации (объект, объективная сторона, субъект, субъективная сторона) и особенности момента окончания преступления.

Учитывая научно-практическую значимость исследуемой проблемы, в статье рассмотрены особенности квалификации деяния провокатора также в

тех случаях, когда подвергшееся провокации лицо под влиянием провокации, кроме спровоцированного преступления, совершает иное преступление, которое осознаётся провокатором.

В статье также детально рассматриваются вопросы уголовно-правовой оценки действий лица, подвергшегося провокации, возможность и целесообразность наличия обстоятельства, смягчающего уголовную ответственность или наказание лица, подвергшегося провокации.

По результатам проведённого исследования в статье предлагается криминализировать провокацию преступления с учётом успешного международного и зарубежного опыта. В то же время, придавая значение правомерной провокации, предлагается закрепить уголовно-правовую норму, согласно которой она будет признаваться обстоятельством, исключающим уголовную ответственность.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность, оперативно-розыскное мероприятие, провокация преступления, универсальное и инклюзивное регулирование (норма), соучастие, правомерная провокация преступления, уголовная ответственность провокатора, уголовная ответственность лица, подвергшегося провокации.

THE LEGAL NATURE OF CRIME PROVOCATION: LAWFUL PROVOCATION OF A CRIME: CRIMINAL-LEGAL ASSESSMENT OF THE ACTS COMMITTED BY THE PROVOCATEUR AND THE PROVOKED PERSON

Annotation

The article provides a comprehensive analysis of the legal nature of crime provocation, the criteria for distinguishing it from the institution of complicity, the concept of lawful provocation of a crime, and the specific features of criminal liability for both the provocateur and the individual subjected to provocation.

In order to present a well-founded proposal for the criminalization of crime provocation, the article separately examines the characteristics of crime provocation and the key criteria for distinguishing it from the institution of complicity. The article also specifically addresses the elements of crime provocation as a proposed criminal offense (object, objective element, subject, subjective element), as well as the particularities concerning the moment of completion of the offense.

Driven by the scholarly and practical relevance of the issue under study, the article also examines the particularities of qualifying the act of the provocateur in cases where, under the influence of provocation, the provoked individual commits not only the intended offense but also another crime, which is foreseen by the provocateur.

The article also provides a detailed discussion of the criminal-legal assessment of the acts committed by the provoked individual, including the possibility and rationale for considering crime provocation as a circumstance that may mitigate the individual's criminal liability or punishment.

Based on the research conducted, the article proposes the comprehensive criminalization of crime provocation, taking into account successful international practices and the experiences of other states. At the same time, recognizing the value of lawful provocation, the article proposes the adoption of a criminal-legal provision under which it would be considered a circumstance excluding criminal liability.

Keywords: operational-search activity, operational-search measure, crime provocation, universal and inclusive regulation (norm), complicity, lawful provocation of a crime, criminal liability of the provocateur, criminal liability of the provoked person.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 09.06.2025 թ., տրվել է գրախոսության 10.06.2025 թ., ընդունվել է տպագրության 25.06.2025 թ.: